

Undervisa tillgängligt utifrån Universal Design – ett förhållnings- sätt för breddat deltagande

Pia Häggblom

På Högskolan Kristianstad (HKR) arbetar vi med breddad rekrytering vilket också inkluderar att arbeta med breddat deltagande (UHR, 2014). Men hur gör vi för att främja våra heterogena studentgruppers lärande, samtidigt som resurser för kursansvariga, examinatorer eller undervisande lärare sällan ökar? Som samordnare för studenter med funktionsnedsättning vid HKR arbetar jag med frågor kring att undervisa tillgängligt, och jag är övertygad om att en del av svaret på ovanstående fråga ligger just i en sådan pedagogik. Den här artikeln fokuserar på att beskriva hur man kan undervisa tillgängligt genom att använda konceptet *Universal Design* i pedagogiken (North Carolina State University, NCSU, 2016). Den fokuserar på alla studenters lärande, såsom det står i våra styrdokument, lagar och riktlinjer; från HKR (2014) till EU och UNESCO (UHR, 2015).

Hur gör vi så att även de som inte tror att de kan läsa vid HKR kan göra det? Hur tillgängliggör vi undervisningen för t.ex. de som inte har akademisk vana, för de som inte har studerat på många år och för de som relativt nyligen har anlänt till Sverige? Och vad innefattar pedagogisk skicklighet hos lärare när det gäller att undervisa en bredd av studenter i sina kurser? Svaret är det samma som för undervisning av alla studenter. Om vi läser HKR: "Beslut om fastställande av pedagogisk karriärstege inklusive anvisningar till sökande och sakkunniga" (2015) fastställs att bedömning av pedagogisk skicklighet bl.a. sker utifrån

”/.../lärarens forskningsbaserade kunskaper om vad som påverkar studenternas lärande och *hur* läraren arbetar utifrån dessa kunskaper samt lärarens kännedom om kunskapsbildningen inom det egna ämnesområdet”. Utgångspunkter för pedagogisk skicklighet (a.a.) är ”handlingssätt som kännetecknar skickliga lärare, bakomliggande kunskaper som läraren behöver för att handla på ett skickligt sätt, förhållningssätt, normer och värderingar som formar och genomsyrar lärarens undervisningsupplägg och interaktion med kollegor och studenter.” Bl.a. med den bakgrunden finns momentet *Likvärdig behandling i teori och praktik* som en del av högskolepedagogisk grundkurs (HKR 2016) där vi belyser frågan att undervisa tillgängligt.

Ett sätt att undervisa tillgängligt är att använda *Universal Design for Learning* (the Center for Applied Special Technology, CAST, u.å; CAST 2011) och *Universal Design for Instruction* (Roberts, Park, Bown, Cook, 2011). De har bägge konceptet Universal Design som sin utgångspunkt. Universal Design talar om arkitektur och produktutveckling och handlar om att systematiskt bygga in en ökad tillgänglighet för alla för att skapa ett inkluderande samhälle. Mot slutet av 1950-talet började man i såväl USA som i Europa och Japan (Roberts et al. 2011) att använda tanken om design för alla vad gäller att göra t.ex. entréer fysiskt tillgängliga för personer med funktionsnedsättningar. Två decennier senare hade tanken om en design för alla utvecklats till att skapa inkluderande miljöer för alla. Detta skedde i USA samtidigt som de lagliga rättigheterna för personer med funktionsnedsättning stärktes. Ronald Mace vid North Carolina State University undervisade i arkitektur och definierade Universal Design och dess sju principer. Mace myntade begreppet Universal Design och grundade Center for Universal Design vid North Carolina State University (NCSU, 2016). De sju principerna som han arbetade fram är följande:

1. Equitable use
2. Flexibility in use
3. Simple and intuitive
4. Perceptible information
5. Tolerance for error
6. Low physical effort
7. Size and space for approach and use

Mace sammanfattade begreppet med orden: "Universal design is the design of products and environments to be usable by all people to the greatest extent possible, without the need for adaptation or specialized design" (a.a.). Det handlar sålunda om en attityd, ett förhållningssätt, normer och värderingar både när det gäller produktutveckling och att bygga in en tillgänglighet i våra fysiska miljöer, och principerna är överförbara till undervisning.

Fortsättningsvis översätter jag Universal Design for Learning till Universell Design för Lärande och använder den svenska översättningen som ett samlat begrepp för alla inriktningar av Universal Design i pedagogik. En engelsk benämning används endast då det specifikt redogörs för just den varianten.

Lagstiftningen i Sverige tog ett steg framåt då det sedan den 1 januari 2015 finns ett tillägg i diskrimineringslagen (2008:567) att bristande tillgänglighet är en form av diskriminering. Bristande tillgänglighet innebär att:

- en person med en funktionsnedsättning missgynnas genom att sådana åtgärder för tillgänglighet inte har vidtagits för att den personen ska komma i en jämförbar situation med personer utan denna funktionsnedsättning som är skäligen utifrån krav på tillgänglighet i lag och annan författning, och med hänsyn till
 - de ekonomiska och praktiska förutsättningarna,

- varaktigheten och omfattningen av förhållandet eller kontakten mellan verksamhetsutövaren och den enskilde, samt
- andra omständigheter av betydelse

Studenter kan skicka in en anmälan till UKÄ eller DO om lärosätet inte har gjort skäliga anpassningar för att t.ex. göra undervisning eller examination tillgänglig.

År 2015 fick 12 220 studenter (varav 20 doktorander) i Sverige särskilt pedagogiskt stöd i studiesituationen för att överbrygga funktionshinder i studiesituationen (Stockholms universitet, 2016). Att siffran är så pass låg skulle kunna bero på att vi är bra på att göra vår undervisning tillgänglig för studenter med funktionsnedsättning. I viss mån är vi det, bl.a. vad gäller att göra vår kurslitteratur tillgänglig så att alla med läsnedsättning via bibliotek kan få tillgång till kursböcker i annat format, t.ex. som talböcker. Dock konstaterar Blomberg, Järkestig Berggren och Bergbäck (2013) i sin forskning om studenter med funktionsnedsättning och deras erfarenheter av högre utbildning och pedagogiskt stöd, att studenter i Sverige upplever att det är den individuella lärarens vilja som avgör hur tillgänglig undervisningen blir. Studenterna anser att det är oklart var ansvarsfrågan ligger. I undersökningen (a.a.) lyfter studenter fram erfarenheter av att lärare i mycket komplexa situationer undervisar tillgängligt, samtidigt som enklare åtgärder som kortare föreläsningsspass, lämna ut föreläsningmaterial i förväg, ha en tydlig struktur på undervisningen etc. inte alltid genomförs. Undersökningen (a.a.) visar vidare att alla tre länder, USA, Tjeckien och Sverige, som var i fokus har mycket arbete kvar att göra innan undervisningen är så tillgänglig som Universell Design siktar mot. Studenternas erfarenheter pekar på att ett av skälen är grundläggande pedagogiska förhållningsätt. Att ha som målsättning att pedagogiskt stöd är till för alla och att det utformas

generellt i designen av en kurs eller utbildning är nyckeln till Universell Design (a.a.).

Hur ser då universitetslärare i Sverige på frågan om stöd för studenter med funktionsnedsättning? Enligt Eriksson Gustavsson och Holme (2009) som undersökte universitetslärares uppfattningar om att tillhandahålla stöd så krävs en diskussion om lärosätenas strukturella förutsättningar för att nå mångfalden av studenter med sin undervisning. De nämner tid, resurser och storleken på undervisningsgrupper som resursproblem. Samma problem såg man i USA. I USA har man också haft en ökad mångfald av studenter med behov av anpassningar. Lärarnas arbetsbörda ökade i takt med att behovet av anpassningar och särlösningar ökade. Det är ofta tidskrävande att hitta individuella lösningar när kursen redan är igång. I USA utlystes i slutet av 1990-talet en nationell tävling för att hitta en lösning genom att fråga landets lärosäten om och hur arkitekturens koncept Universal Design kunde anammas av högskolepedagogiken. Detta för att spara tid och övriga resurser för lärarna samtidigt som man ökade tillgängligheten i undervisningen. Skulle man kunna använda Universal Design i pedagogiken för att göra utbildningar mer tillgängliga för den ökat heterogena studentpopulationen?

Ett svar kom från University of Connecticut där Joan McGuire och hennes kollegor utvecklade *Universal Design for Instruction* (UDI). De använde Maces sju principer som stomme och adderade två principer som fokuserade på kognition och lärande. Resultatet blev följande ramverk (Roberts et al, 2011):

1. Equitable use
2. Flexibility in use
3. Simple and intuitive
4. Perceptible information

5. Tolerance for error
6. Low physical effort
7. Size and space for approach and use
8. A community of learners
9. Instructional climate

De satte principerna i en pedagogisk kontext och gav exempel på hur de nu nio principerna kunde användas inom just högskolepedagogiken. Det finns flera liknande koncept, alla med Universal Design som grund. Pliner och Johnson skriver t.ex. om UID som står för Universal Instructional Design (2004). En stor inriktning är Universal Design for Learning (UDL) där David Rose vid organisationen CAST, *the Center for Applied Special Technology*, är en av grundarna (CAST, u.å). Även UDL utgår från Maces arbete. UDL bygger bland annat på neurovetenskap och den mängd forskning som visar stora individuella skillnader i hur studenter lär sig (CAST, 2011). Med andra ord så utgår man från att de många individuella skillnaderna är regel snarare än undantag, oavsett funktionsnedsättning eller inte. UDL är ett ramverk som försöker skapa en variation i undervisningens olika moment för att tillmötesgå olika lärostilar där de tre grundprinciperna handlar om att studenter får lära sig på olika sätt beroende på vad som passar dem (multiple means of representation), de får redovisa på olika sätt (multiple means of action and expression) och slutligen handlar det om sätt att arbeta med motivation och engagemang (multiple means of engagement)(a.a; Rose & Meywer 2011). Lärare kan istället för att själva uppfinna hjulet använda sig av de riktlinjer (CAST, 2011, Roberts et al, 2011, Pliner et al, 2004) som tagits fram för att systematiskt planera en kurs utifrån perspektivet om breddat deltagande, där man minskar på särlösningar och där principen är att det pedagogiska stödet tillgängliggörs för alla. Ett sätt att implementera UDL och UDI/UID är t.ex. att följa den

process som Burgstahler (2013) föreslår. Här är det också viktigt att vi redan i arbetet med våra kursplaner tar hjälp av dem vi arbetar för, studenterna.

Universell Design för Lärande (UDL) är som sagt ett ramverk för inkluderande strategier vad gäller planering, genomförande och bedömning. Det är inte ett särperspektiv utan gynnar flertalet studenter, inte minst de med funktionsnedsättningar. Det är ett förhållningssätt där utbildningar utformas så att så många som möjligt kan undervisas utan särlösningar, helt enkelt ett förhållningssätt som gynnar inkludering. Detta är en del av uppdraget som lärare på högskolan och det är tydligt formulerat i tidigare nämnda *Beslut om fastställande av pedagogisk karriärstegen inklusive anvisningar till sökande och sakkunniga* (HKR 2015). Särlösningar kommer alltid att behövas men vi kan försöka spara resurser och samtidigt tillmötesgå den bredd av studenter som vi har idag genom att utveckla vårt sätt att undervisa tillgängligt. Om vägen in i ett hus endast består av en trappa så begränsas tillgängligheten och självständigheten för många. Om vi har en ingång som är utformad enligt Universal Design så kan alla, även personer med t.ex. barnvagnar, resväskor och varutransporter komma in samma väg. UDL ger studenter en flexibilitet och en tillgänglighet och ökar deras möjligheter studera på likvärdiga villkor. Kursmålen är desamma för alla, där ligger rättvisan och rättssäkerheten. Där ligger svaret på frågan om kvalitet. Vägen att skaffa sig kunskap och färdigheter se olika ut precis som sättet att redovisa kan variera. Därför är det avgörande för våra studenter vad som de facto är kursmål. Konceptet UDL hjälper oss att skapa kurser för ett breddat deltagande (UHR, 2014) om vi förväntar oss den variation och den mångfald av studenter som vi har i våra kurser.

Precis som Universal Design är en del av god design så är UDL en del av god och inkluderande pedagogik. Principerna kan användas inom alla delar av en kurs. UDL handlar om att systematiskt bygga in en flexibilitet för allt från hur studenter tar till sig information, hur de kommunicerar med varandra och med sina lärare, hur de lär sig, hur de motiveras, hur de presenterar sin kunskap och självklart även en flexibilitet och tillgänglighet inom verksamhetsförlagd utbildning. Det är alltså inte en ny pedagogik utan ett koncept med vars hjälp lärare systematiskt kan arbeta igenom undervisningens alla delar, från planering och information till undervisning, verksamhetsförlagd utbildning och examination. Till vår hjälp har vi informations- och kommunikationsteknologin för att skapa den flexibilitet som utmärker UDL (CAST, 2011; Roberts et al, 2011). Via IT-pedagogiken har vi fler möjligheter att tillgodose olika lärostilar.

I den högskolepedagogiska grundkurs som erbjuds lärarna på HKR har deltagarna sedan 2014 fått arbeta med modellerna för UDI och UDL. Deltagarna har fått analysera delar av sina kurser där de själva undervisar eller är kursansvariga. Resultatet av detta undervisningsmoment har blivit att en övervägande del av deltagarna under våren 2015 använde UDL i sin slutuppgift, och vid en uppföljning från året innan berättade deltagare att de har fortsatt att använda konceptet i sitt arbete, eller arbetar för att använda konceptet.

Våren 2016 pågår ett projekt på HKR med att systematiskt arbeta för att bredda deltagandet i kurser med hjälp av *Universell Design för Lärande*. Åtta kursansvariga adjunkter och lektorer utformar sina kurser utifrån de forskningsbaserade koncepten UDL och UDI.

Målet med projektet är trefaldigt:

- Ge lärare möjlighet att pröva *Universell Design för*

Lärande som ett koncept för att undervisa tillgängligt

- Undersöka lärares uppfattning om *Universell Design för Lärande* som ett sätt att spara tid och resurser när kurser är igång
- Undersöka lärares uppfattning om *Universell Design för Lärande* som en väg för att undervisa tillgängligt, ett breddat deltagande och en ökad genomströmning

Syftet är att fortsätta arbetet med att implementera konceptet UDL på HKR som verktyg för att proaktivt och systematiskt öka tillgängligheten och flexibiliteten i undervisningen och därmed utveckla pedagogiken i grundutbildningen. En möjlig utvidgning av projektet är att jämföra de aktuella kursernas utvärderingar och genomströmningen före och efter revideringen av kurserna och även att undersöka studenters uppfattningar om UDL.

Rapporten *Modernisation of Higher Education in Europe. Access, retention and Employability* (Eurydice, 2014) understryker att arbetet med breddad rekrytering även innebär ett uppdrag att arbeta för en bättre inkluderande pedagogik, vilket i sin tur ökar genomströmning och ger en grund för ökad anställningsbarhet. Vårt ansvar omfattar alltså inte enbart breddad rekrytering utan undervisningens alla moment och vägen ut mot arbetsmarknaden. Hur ökar vi studenters anställningsbarhet och hur stöttar vi en mångfald av studenter på väg ut mot arbetslivet? Hur går vi olika studenter till mötes här? *Universell Design* tar ett helhetsgrepp från studentens väg till högre utbildning och in i yrkeslivet. Åter igen gäller här ledorden om att bygga in en flexibilitet för att tillmötesgå olika behov. Vilka är då nackdelarna med konceptet? Ja, målet är att systematiskt öka tillgängligheten i våra utbildningar för att förhoppningsvis fler når sina mål med att läsa en högre utbildning. Svårigheten är

kanske samma som för många andra förändringsprocesser att det tar tid i början att anamma konceptet?

Vi står på tröskeln till ett nytt arbetssätt och intresset för UDL ökar snabbt, vilket Burgstahler (2013) ger exempel på, men det behövs mer forskning kring UDL. Är svenska lärosäten redo att följa med? När det gäller att arbeta för ett breddat deltagande och en ökad tillgänglighet så är uppdraget tydligt, och Universell Design för Lärande kan vara en del av svaret när det gäller förhållningssätt och arbetssätt. Vi behöver dock genomföra studier som tittar på effekterna av konceptet och hur vi på bästa sätt använder principerna och riktlinjerna (Smith, 2012). Det finns än så länge endast ett fåtal exempel på studier, exempelvis Burgstahler och Smith (2013;2012), där effekter av UDL har visats, och Burgstahler (2013) frågar hur vi mäter effekterna av ett förhållningssätt och en process som UDL.

Att skapa och revidera utbildningar tar tid. Så även när det gäller att revidera eller skapa utbildningar enligt UDL. Ett sätt att gå fram är att ta några få steg i taget. Börja med att analysera en avgränsad del av en kurs och se hur tillgängligheten kan ökas inom just det området med hjälp av de riktlinjer som finns för UDL (CAST, 2011; Roberts et al 2011). Att bygga in en flexibilitet för olika lärostilar och behov kan göra så att tid sparas när kursen redan är igång, men som allt annat tar det tid vid planering av något nytt. Det kan också vara så att när vi bygger in en ökad flexibilitet och arbetar än mer med UDL som ett förhållningssätt, en process, så kommer vissa uppgifter för lärare att ta mer tid idag, medan vi sparar tid på annat. Kanske kommer UDL att göra att lärare använder sin arbetstid fördelad delvis på nytt sätt? Viktigt att komma ihåg i sammanhanget är det studenterna sa i tidigare nämnda rapport av Blomberg et al (2013), att det kan upplevas som om det godtyckligt avgörs av

den individuella läraren hur tillgänglig undervisningen är. Hur arbetar vi med den frågan på våra lärosäten?

Det är emellertid inte bara pedagogiken som använder sig av Universal Design. Konceptet är applicerbart även på andra områden inom högskola och universitet. Det finns myndigheter som har kommit långt med att göra inte bara sin information och sina lokaler mer tillgängliga utan även sina tjänster. Bl.a. så har det offentliga Norge målet att år 2025 vara utformat enligt Universal Design (Norwegian Ministry of Children and Equality, 2009). Det hade varit intressant om ett lärosäte, som t.ex. HKR, i framtiden blir ett lärosäte som inte enbart har sina lokaler och sin information tillgänglig utan hela verksamheten, från breddad rekrytering, till deltagande och ut mot en anställning, såsom förespråkas i bl.a. rapporten från Eurydice (2014). Vad gäller ovan nämnda områden deltar de flesta av landets lärosäten årligen i myndighetsenkätens öppna jämförelse av myndigheters systematiska tillgänglighetsarbete (Myndigheten för delaktighet, MDF, 2015). Myndigheter måste, eftersom de har olika uppdrag, själva definiera vad tillgänglighet innebär gällande de tjänster som just den aktuella myndigheten tillhandahåller (a.a.). I högskolans fall är tillgänglig undervisning centralt och ett sätt att arbeta mot detta mål är att anamma det faktum att paradigmskiftet där vi anpassar högskolan och inte studenter är här (Scott, Shaw, Mcgurie, 2003). Förhållningsättet Universell Design för Lärande öppnar dörren för det paradigmskiftet. Vi har ett koncept för att undervisa tillgängligt och därmed bredda deltagandet, öka genomströmningen och anställningsbarheten. Förhållningsättet är nyckeln.

Referenser

Blomberg, B., Järkestig Berggren, U., Bergbäck, E. (2013). *Organisering av pedagogiskt stöd i högre utbildning. En studie om studenter med funktionsnedsättningar och deras erfarenheter av högre utbildning i Sverige, Tjeckien och USA*. Institutionen för socialt arbete vid Linnéuniversitetet 2013. Repro Linnéuniversitetet 2013

Burgstahler, S. (2013). Preface. In S. Burgstahler (Ed.). *Universal Design in higher Education. Promising practices*. Seattle: DO:IT, University of Washington. Hämtad 15 december från www.uw.edu/doit/UDHE-promising-practices/preface.html

CAST. (2011). *Universal Design for Learning Guidelines version 2.0*. Wakefield, MA: Author.

CAST (u.å). Hämtad 15 januari, 2016, från <http://www.cast.org/about/timeline.html#.VqcmtU2F070>

Eriksson Gustavsson, A-L & Holme, L. (2009). *Att göra olika lika - universitetslärares uppfattningar om och erfarenheter av undervisning av funktionshindrade studenter*. Forskningsrapport LiU-PEK-R-254, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet

European Commission (EACEA) Eurydice. (2014). *Modernisation of Higher Education in Europe. Access, Retention and Employability 2014. Eurydice report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Hämtad 28 december från http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/165EN.pdf

Diskrimineringslagen (2008:567)

Högskolan Kristianstad. (2014). *HKR Tillgänglighetsplan 2014-2015*, Kristianstad; Högskolan Kristianstad.

Högskolan Kristianstad. (2015). *Beslut om fastställande av pedagogisk karriärstege inkl anvisningar till sökande och sakkunniga, Kristianstad; Högskolan Kristianstad Dnr 2015-1121-323*

Myndigheten för delaktighet (MFD). (2015). *Så tillgänglig är staten 2015 Serie A 2015:14*

North Carolina State University (NCSU). (2016). The Center for Universal Design. Environments and Products for All People. Hämtad 15 januari 2016 från https://www.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/about_ud.htm

Pliner, S. M. & Johnson, J. R. (2004). Historical, Theoretical, and Foundational Principles of Universal Instructional Design in Higher Education. *Equity & Excellence in Education*, 37:2, 105-113, Hämtad den 15 januari från <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10665680490453913>

Roberts, D, K, Park, J. Bown, S. Cook , B. (2011). Universal Design for Instruction In Postsecondary Education: A Systematic Review of Empirically Based Articles. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 2011, Volym 24, nummer 1.s 5-15.

Stockholms universitet. (2016). Årsredovisning 2016. Sammanställning av kostnader för särskilt pedagogiskt stöd till studenter och forskarstuderande med funktionshinder i studiesituationen budgetåret 2015 samt uppgifter om studentantal.

Scott S, Shaw, SF. Mcgurie, J. (2003). Universal Design for Instruction. A New Paradigm for Adult Instruction in Postsecondary Education. *Remedial and Special Education*. Volym 24. Nummer 6. November- december. s.369-379.

Universitets- och högskolerådet (UHR). (2014). *Breddad rekrytering – breddat deltagande – en analys av hur lärosäten presenterar sitt arbete med lika möjligheter till studier*. Universitets och högskolerådet. Avdelningen för analys, främjande och tillträdesfrågor

Universitets- och högskolerådet (UHR). (2015). Eurostudent V: En kort inblick i situationen för studenter med funktionsnedsättning. Hämtad 4 januari 2016 från [https://www.uhr.se/global-
assets/
uhr.se/lika-mojligheter/eurostudent/eurostudentv-funk-
150624.pdf](https://www.uhr.se/global-assets/uhr.se/lika-mojligheter/eurostudent/eurostudentv-funk-150624.pdf)